

the state and provided in full or in part at the expense of the State Budget of Ukraine, local budgets and other sources; it is aimed at ensuring the realization of human and civil rights and freedoms, protection of these rights and freedoms, and their restoration in case of violation. The current state of provision of free legal aid to internally displaced persons in Ukraine requires further development.

Key words: *free legal aid, internally displaced person, legal aid, martial law, secondary legal aid, subjects of receiving free legal aid.*

УДК 378.14

DOI 10.31558/2786-5835.2023.1.1.6

Головань Тетяна Георгіївна,
кандидат юридичних наук, доцент
в. о. завідувача кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Серед актуальних питань, що виникли на шляху євроінтеграції незалежної України, є створення системи сучасної юридичної освіти, що обумовлено важливістю правничої професії. Адже в сучасному демократичному суспільстві саме юрист є носієм правосвідомості високого рівня, має нульову толерантність до будь-яких проявів беззаконня. Проблемою, яка потребує розв'язання в контексті реформування юридичної освіти, є невідповідність її змісту, якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед «сучасним демократичним суспільством, глобальними тенденціями розвитку та завданнями професійної діяльності правників у різних сферах діяльності» [1]. Саме тому практична складова підготовки майбутніх юристів відіграє ключову роль в освітньому процесі.

У формуванні практичних навичок майбутніх юристів вагому роль відіграє юридична клінічна освіта, яка в Україні останнім часом набула значного поширення. Саме в процесі діяльності юридичних клінік гармонійно реалізується низка функцій (навчальна, правопросвітницька та координаційна), що сприяє підвищенню якості освіти. У статті досліджується роль юридичної клінічної освіти в процесі забезпечення якості юридичної освіти.

Ключові слова: *освіта, юридична освіта, реформування освіти, якість освіти, юридична клінічна освіта, юридична клініка.*

Постановка проблеми. Освіта і знання в умовах активних євроінтеграційних процесів сучасного суспільства стають транскордонним та транснаціональним явищем [2, с. 37]. «Сучасному світу притаманні глибинні соціальні трансформації, що виявляються в усіх сферах соціального буття. Не становить винятку і царина юридичної освіти, яка має відповідати вимогам суспільної динаміки та високим сучасним стандартам [3, с. 10]. Серед актуальних проблем, які ви-

сунуло сьогодні незалежної України перед юристами, науковцями та представниками юридичних професій, відзначають проблему підвищення ефективності юридичної освіти, формування правової свідомості населення та забезпечення дії принципу «верховенства права». Адже «реалізація “верховенства права” – фундаментального правового принципу і правової доктрини – має гарантувати виконання конституційного завдання – побудови соціальної, демократичної, правової держави» [4, с. 7].

Сучасна юридична освіта, яка зорієнтована на європейські стандарти, повинна забезпечувати підготовку фахівців, що відповідають вимогам ринку праці та викликам сучасного демократичного суспільства, глобальним тенденціям розвитку держави, завданням професійної діяльності. Серед проблем, які необхідно подолати задля досягнення означеної мети, називають «недостатній рівень теоретичних знань та практичних навичок у значної частини випускників правничих шкіл України, а також брак уваги до формування у здобувачів юридичної освіти цілісного світогляду правника з розумінням суспільної місії, цінностей та значення правничої професії для утвердження верховенства права у сучасному демократичному суспільстві» [1].

У цьому контексті одну з важливих ролей для формування практичних навичок у здобувачів вищої освіти, забезпечення та підвищення якості юридичної освіти відіграє юридична клінічна освіта. Зазначене обумовлює доцільність та актуальність наукового опрацювання проблемних питань юридичної клінічної освіти в системі правової освіти в Україні та визначення її ролі у сфері забезпечення якості вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти юридичної клінічної освіти в Україні, зокрема історія розвитку клінічної діяльності на території України, етапи становлення діяльності юридичних клінік, організаційно-правові засади діяльності юридичних клінік знайшли відображення у працях А. О. Галая, Н. С. Дубчак, М. В. Дулеби, В. А. Єлова, Ж. В. Завальної, П. Є. Казанського, Р. С. Кацавця, В. М. Кравчук, М. В. Кравчука, М. Т. Лоджука, А. О. Люблінського, Ю. А. Моїсєєва та інших. Проте сьогодні відсутні комплексні дослідження проблемних питань юридичної клінічної освіти в Україні в контексті впливу на якість вищої освіти та формування механізмів ефективного її забезпечення.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Зазначене дає змогу визначити мету статті: охарактеризувати вплив юридичної клінічної освіти на процес забезпечення якості юридичної освіти в умовах викликів сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Національні інтереси, безумовно, є основою для формування стратегічних завдань і цілей будь-якої держави. Сьогодні базовим національним інтересом та основним геополітичним пріоритетом зовнішньої політики України є її розвиток як незалежної держави. Обираючи європей-

ський вибір, Україна взяла на себе зобов'язання розбудовувати сучасну правову державу. А відтак перед нею постає необхідність впроваджувати політичні, соціально-економічні, правові та інституційні реформи. Україна рухається на шляху до ЄС. Очевидно, не так швидко, як би хотілося, адже існує чимало внутрішніх проблем, що уповільнюють проєвропейські реформи [5].

Воєнна агресія росії в Україні призвела до необхідності подолання викликів в усіх сферах української держави. Проте «досвід євроінтеграції України в умовах війни має унікальний характер. Захищаючи від збройної російської інтервенції, потерпаючи від колосальних людських і фінансово-економічних втрат, країна набула статусу кандидата на вступ до ЄС, продовжує проєвропейські реформи в різних сферах, виконує на практиці положення Угоди про асоціацію і рекомендації Єврокомісії» [6]. Сьогодні одним із пріоритетних напрямів співробітництва України та Європейського Союзу є співпраця у сфері освіти.

Входження України у єдиний європейський простір вищої освіти вимагає насамперед реформування сфери освіти, приведення стандартів освіти у відповідність до європейських стандартів, підвищення якості та ефективності системи освіти, забезпечення якості надання освітніх послуг з урахуванням кращих європейських практик.

Питання якості освіти у фокусі уваги освітян, науковців, експертів не випадково, адже освіта багато в чому визначає рівень життя суспільства в цілому.

Якість освіти є багатогранною категорією, зокрема як політична категорія – акумулює у собі засади освітньої державної політики на певному історичному етапі її розвитку та ключові стратегічні напрями розвитку національної системи освіти у контексті світових тенденцій; як соціальна категорія – визначає соціальні ідеали освіченості, окреслює загальні цілі освіти, нормативно врегульовані і законодавчо закріплені у державних стандартах; як категорія управління – обумовлює стратегії впливу на певні критерії і показники функціонування освітньої системи й обирає найбільш ефективні шляхи її розвитку і удосконалення; як педагогічна категорія – є квінтесенцією сутності поняття, процедур діагностування та аналізу явищ і властивостей суб'єктів освітнього процесу, а відтак повинна відповідати суспільним і особистісним цілям, політичній стратегії розвитку освіти у контексті вітчизняних і світових тенденцій, а також закономірностям менеджменту освіти на різних рівнях управління [7, с. 10].

В умовах активного реформування освіти юридична освіта заслуговує на особливу увагу, оскільки реформування юридичної освіти є передумовою сталості більшості реформ у глобальному державному вимірі. Це пов'язано насамперед з важливістю правничої професії, яка вимагає належної підготовки здобувачів вищої освіти, формування якісних знань, цінностей, розвинутих практичних навичок.

Оцінюючи стан та якість юридичної освіти в Україні, експерти констатують, зокрема, недостатній рівень практичних навичок у значній частини випускників правничих шкіл України. Одним із інструментів подолання такої проблеми є впровадження юридичної клінічної освіти.

Як зазначає В. Маньгора, «юридична клініка дає змогу найбільш повно реалізувати практичну спрямованість навчання, оскільки її метою є: отримання практичних навичок і вмінь студентами за фахом та їхнє залучення в науково-практичну діяльність та надання малозабезпеченим громадянам, які потребують допомоги, безоплатних юридичних консультацій. Тоді як основними завданнями юридичних клінік є: підготовка та навчання студентів у дусі дотримання і поваги до принципів верховенства права, справедливості і людської гідності; поглиблення фахових знань і вдосконалення професійної майстерності; допомогти студентам інтегруватися у професійне середовище; створення місць для проходження виробничої і навчальної практики; впровадження в освітній процес елементів практичної підготовки студентів-правників у сфері юридичних послуг; проведення заходів з правової освіти населення; формування правової культури громадян; забезпечення можливості спілкування студентів з юристами-практиками, а також створення ефективного механізму обміну інформацією між населенням та юридичною клінікою, що дозволить оперативно реагувати на практичні потреби громадян; розширення співробітництва навчальних закладів з судовими і правоохоронними органами, державними органами та органами місцевого самоврядування з іншими установами та організаціями» [8, с. 172].

Тобто юридична клініка – це не що інше, як створюване в межах закладу освіти «професійне середовище в комплексі з усім необхідним для психологічної адаптації до неї студента і практичного навчання. Водночас юридична клініка забезпечує методично коректне формування початкового професійного досвіду» [9, с. 19].

Як свідчать результати моніторингових досліджень, юридична клінічна освіта сприяє виробленню корпоративної культури, толерантності спілкування між здобувачами вищої освіти, викладачами і клієнтами; сприяє формуванню соціальної активності, дисциплінованості, відповідальності за отриману справу, пунктуальності, професіоналізму і практичних навичок.

Позитивна оцінка юридичній клінічній освіті була надана й Директоратом з прав людини, доступу до правосуддя та правової обізнаності Міністерства юстиції. Директорат підтримує ініціативи на створення потужної мережі якісних юридичних клінік, які будуть максимально допомагати майбутнім правникам набувати та розвивати свої практичні навички. Проте, на їх думку, у цьому процесі також важлива участь і представників юридичного бізнесу, які можуть робити вагомий внесок у розвиток юридичних клінік як фундаментальної бази для здобуття студентами практичних навичок [10].

Концепція розвитку юридичної освіти для забезпечення якості вищої юридичної освіти та перевірки відповідності здобутих результатів навчання випускників потребам ринку праці, сучасним викликам глобалізованої правничої професії та найкращим світовим практикам одним із елементів внутрішньої системи забезпечення якості освіти визначає необхідність поєднання навчання здобувачів вищої юридичної освіти з діяльністю у юридичних клініках, а також з проходженням практичної підготовки, стажування тощо [1].

Підтримка розвитку юридичної клінічної освіти знайшла своє відображення й на загальнодержавному рівні. Саме тому у Стандарті вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти в загальному обсязі кредитів ЄКТС, необхідному для здобуття ступеня вищої освіти бакалавра права, передбачено не менше 15 кредитів ЄКТС на практику у сфері права, зокрема на базі юридичних служб органів місцевого самоврядування, органів законодавчої та виконавчої влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, нотаріату, юридичних клінік закладів вищої освіти, зокрема обов'язковим є проходження практики в обсязі не менше 5 кредитів ЄКТС або в судах, або в системі прокуратури чи адвокатури [11].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Реформування юридичної освіти в Україні повинно бути комплексним та спрямованим на підвищення її практичної орієнтованості з урахуванням вимог ринку праці. Варто відмітити, що в Україні здійснено низку важливих кроків щодо реформування юридичної освіти, але це питання залишається нагальним і обговорюється не лише академічною спільнотою, а й представниками юридичних професій.

Серед суттєвих недоліків системи підготовки юристів в Україні називають відрив ринку освітніх послуг від реального ринку праці; застарілу методологію навчання правників; недостатній рівень теоретичних знань та практичних навичок у значної частини випускників; недостатня увага до формування у здобувачів юридичної освіти цілісного світогляду правника з розумінням суспільної місії, цінностей та значення правничої професії; відсутність розуміння бізнес-процесів; відсутність розуміння у майбутніх фахівців побудови власної кар'єри.

Юридична клінічна освіта в Україні досягла значних успіхів як засіб надання здобувачам вищої освіти контрольованого досвіду юридичної практики. Вона дає змогу сформувати необхідні компетентності під впливом наявних правових традицій та новітніх здобутків. Юридична клініка у сучасних умовах є одним із основних способів консолідації необхідних елементів для професійної підготовки практико-орієнтованих майбутніх фахівців у галузі права. Відтак розвиток юридичної клінічної освіти є перспективним напрямом забезпечення якості юридичної освіти. Саме тому сфера юридичної клінічної освіти потребує проведення ґрунтовних наукових досліджень з метою впровадження найкращих практик у процес підготовки юристів.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку юридичної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptsiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>
2. Димань Т. М., Боньковський О. А., Вовкогон А. Г. Європейський простір вищої освіти та Болонський процес: навчально-методичний посібник. Одеса: НУ «ОМА», 2017, 106 с.
3. Гальонкіна Ю. С. Модернізація сучасної вітчизняної юридичної освіти. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції на тему «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення»*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 13–14 жовтня 2017. С. 9–12.
4. Кравчук М. В., Мудрак Р. М. Юридична клініка – інноваційний напрямок розвитку правової освіти в Україні. Верховенство права у новітніх законодавчих реформах: доктрина та практика. *Матеріали міжнародної юридичної науково-практичної конференції на тему: «Актуальна юриспруденція»*. Київ, 11 грудня 2014 року. С. 7–30.
5. Якименко Ю., Пашков М. Україна на шляху до ЄС: оцінки, думки і сподівання громадян. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian>
6. Пашков М. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf>
7. Ляшенко О. Стратегія якості як основа політики країн світу. *Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи*. Київ: К.І.С. 2004. С. 9–14.
8. Маньгора В. В. Роль юридичних клінік у професійній підготовці майбутніх юристів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія Економіка і право*. 2012. Вип. 17. С. 167–173.
9. Кожем'яко Н. В. Специфіка професійної діяльності фахівця з правознавства освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст». *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2016. Вип. 10. С. 16–20.
10. Шемелинець І. Юридичні клініки: ще є над чим працювати. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/124734-yuridichni-kliniki-sche-ye-nad-chim-pratsyuvati>
11. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 р. № 644. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-644-20.07.2022.pdf>

References

1. Kontseptsiya rozvytku yurydychnoyi osvity. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptsiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>
2. Dyman, T. M., Bonkovskyy, O. A., Vovkohon, A. H. (2017). Yevropeys'kyu prostir vishcheyi osvity ta Bolonskyy protses. Odessa.
3. Halonkina, Y. S. (2017). Modernizatsiya suchasnoyi vitchyznyanoi yurydychnoyi osvity. *Aktualni problemy zakonodavstva Ukrainy: priorytetni napryamy yoho vdoskonalennya* (Odessa, 13–14.10.2017). Odessa. P. 9–12.
4. Kravchuk, M. V., Mudrak, R. M. (2014). Yurydychna klinika – innovatsiynyy napryamok rozvytku pravovoyi osvity v Ukraini. Verkhovenstvo prava u novitnikh zakonodavchyykh reformakh: doktryna ta praktyka. *Aktualna yurysprudentsiya* (Kyiv, 11.12.2014). Kyiv. P. 7–30.
5. Yakymenko, Y., Pashkov, M. Ukrainyina na shlyakhu do ES: otsinky, dumky i spodivannya hromadyan. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian>
6. Pashkov, M. Yevrointehratsiya v umovakh viyny: vyklyky i perspektyvy. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf>
7. Lyashenko, O. (2014). Stratehiya yakosti yak osnova polityky krayin svitu. *Monitorynh yakosti osvity: svitovi dosyahnennya ta ukrayyns'ki perspektyvy*. Kyiv. K.I.S. S. 9–14.

8. Manhora, V. V. (2012). Rol' yurydychnykh klinik u profesiyniy pidhotovtsi maybutnikh yurystiv. Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. *Ekonomika i pravo*. № 17. P. 167–173.
9. Kozhemyako, N. V. (2016). Spetsyfika profesiynoyi diyal'nosti fakhivtsya z pravoznavstva osvitno-kvalifikatsiynoho rivnya «molodshyy spetsialist». *Profesiyna osvita: problemy i perspektyvy*. № 10. P. 16–20.
10. Shemelynets, I. Yurydychni kliniki: shche ye nad chym pratsyuvaty. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/124734-yuridichni-kliniki-sche-ye-nad-chim-pratsyuvati>
11. Pro zatverdzhennya standartu vyshchoyi osvity za spetsialnistyu 081 Pravo dlya pershoho (bakalavrskoho) rivnya vyshchoyi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 20.07.2022. № 644. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-644-20.07.2022.pdf>

Tetiana Holovan. Legal clinical education in the context of ensuring the quality of higher education in Ukraine: modern challenges

By choosing the European vector, Ukraine undertook to build a modern legal state. Therefore, it faces the need to introduce political, socio-economic, legal and institutional reforms. Russia's military aggression in Ukraine led to the need to overcome challenges in all spheres of the Ukrainian state. However, the experience of European integration of Ukraine in the conditions of war has a unique character. Ukraine acquired the status of a candidate for joining the EU, in the conditions of struggle it continues pro-European reforms in various areas, implements in practice the provisions of the Association Agreement and the recommendations of the European Commission. Ukraine is characterized by profound social transformations that are manifested in all spheres of social life. Legal education is no exception, reforming which is the focus of attention of scientists, experts and practitioners. Among the urgent issues of European integration is bringing legal education into compliance with the requirements of social dynamics and high standards, which is due to the importance and necessity of the legal profession. After all, in a modern democratic society, it is the lawyer who is the bearer of a high level of legal awareness and has zero tolerance for any manifestations of lawlessness. The problem that needs to be solved in the context of reforming legal education is the inconsistency of its content and quality with the modern requirements of the labor market and global trends in the development of the professional activity of lawyers in various fields of activity. The practical component of training future lawyers plays a key role in the educational process. Legal clinical education creates a professional environment where initial professional experience is formed. During the activity of legal clinics, a number of functions (educational, legal educational and coordination functions) are harmoniously implemented, which contributes to the improvement of the quality of education. All this actualizes the need to conduct research on the development of legal clinical education in the context of ensuring the quality of higher education.

Keywords: *education, legal education, education reform, quality of education, legal clinical education, legal clinic.*